

ІНСТРУМЕНТАРІЙ ДІАГНОСТУВАННЯ ФІНАНСОВОГО СТАНУ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ АНТИКРИЗОВОЇ ПРОГРАМИ ПІДПРИЄМСТВА

Є. О. Григоренко

Світова фінансова криза, яка триває останні 4 роки, змусила керівників як держави, так і підприємств переглянути своє ставлення до багатьох процесів і оцінили роль і значення антикризового управління, яке в Україні розглядається переважно як кризове. Тоді як у світовій практиці воно також дозволяє запобігати та прогнозувати можливість розвитку кризових ситуацій. Це питання за останні 100 років не втратило своєї актуальності та й нині потребує більш детального дослідження процесу діагностування фінансового стану підприємств.

Проблемами діагностування ймовірності банкруства і кризових ситуацій займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як: Е. Альтман, С. Г. Беляєва, О. М. Барановська, І. Бланк, Л. Гриценко, Л. Лігоненко, О. Терещенко, Таффлет і Тішоу та ін. Зусиллями цих учених було проаналізовано та виділено основні фінансові параметри життєдіяльності підприємств, проте через зростання динамічності ринкових перетворень, конкуренції та НТП вони потребують постійного коригування та

адаптації до соціально-економічних умов кожної країни, де функціонує підприємство.

У ринкових умовах господарювання важливу роль відіграє антикризова система управління, яка дозволяє на початковому (першому) етапі оцінити реальний стан соціально-економічної системи, сформувати аналітичну базу та визначити глибину кризової ситуації. Тоді як у менеджменті діагностика є важливим елементом функції контролю, який дозволяє оцінити ступінь відхилення та розробити відповідні заходи. Таким чином, ми можемо зробити висновок, що процес діагностики забезпечує процес управління необхідною інформацією, яка дозволяє приймати антикризові рішення.

Термін «діагностика» (від грец. Diagnostikos – спроможний розпізнавати) дослівно перекладається з давньогрецької як розпізнавання стану об'єкта за другорядними ознаками. Існує декілька визначень терміна «діагностика». Вперше термін «діагностика» почали застосовувати в медицині. Учені-економісти використовують термін «діагностика» в управлінській діяльності підприємства у різних значеннях (табл. 1).

Таблиця 1

Генезис терміна «діагностика»

Автор	Сутність термін «діагностика»
Б. Г. Литвак	Діагностика – це встановлення і виявлення ознак, що визначають розвиток ситуації і дозволяють запобігти небажаному відхиленню в її розвитку [7]
Е. М. Коротков	Діагностика – це прийом встановлення і визначення ознак і причин деформацій і відхилень об'єкта від норми, тенденцій, задуму, мети та ін. [5]
В. Ш. Рапопорт	Діагностика – це управлінська робота з виявлення проблем і «вузьких місць» системи управління підприємством [9]
О. В. Бондар	Виявлення стану об'єкта, предмета або явища через комплекс дослідницьких процедур [1]

Узагальнивши погляди науковців, ми з'ясували, що сутність терміна «діагностика» у антикризовому менеджменті полягає у встановленні та виявленні відхилень у параметрах життєдіяльності підприємства. Цей процес має свої завдання, методи, вимоги до його проведення та помилки, яких припускаються учені та практики (рис.). Тобто процес діагностики є одним із важливих етапів антикризового управління, який забезпечує процес прийняття стратегічних і тактичних управлінських рішень інформацією. Також слід зазначити, що нині особливу увагу приділяють саме методам проведення діагностики як вітчизняні,

так і зарубіжні науковці та практики. Єдиного підходу до цієї проблеми не існує. Тому ми пропонуємо зупинитися на найбільш відомих методах діагностики.

У XX ст. найбільшого розповсюдження набули моделі дискримінаційного аналізу. До них відносять нині модель Альтмана, Таффлера і Тішоу, Ліса, Спрінгейта, Чессера, Терещенка, Фулмера, Сайфуліна та Кадикова та ін. (табл. 2).

Безумовно, це не повний перелік моделей діагностування ймовірності банкрутства. Нині також використовують систему показ-

Таблиця 2

Інтегральні методи діагностики ймовірності банкрутства підприємства (згруповано на основі [1, 2, 4, 6, 8, 10–13])

Модель	Математичний вираз моделі	Значення інтегрального показника
Модель Альтмана (трьохфакторна)	$Z = -0,3877 - 1,0736 \text{ КП} + 0,0579 \text{ КА}$	Якщо $Z > 0$ – вірогідність банкрутства підприємства перевищує 50 % і зростає зі збільшенням Z
Модель Альтмана (п'ятифакторна) 1968 р.	$Z68 = 1,2K_1 + 1,4K_2 + 3,3K_3 + 0,6K_4 + K_5$	До 1,8 – дуже висока; від 1,81 до 2,675 – висока; від 2,676 до 2,99 – можлива; більш 3,0 – вірогідність банкрутства дуже низька
Модель Альтмана (п'ятифакторна) 1983 р. (для підприємств, які не випускають акції)	$Z = 0,717K_1 + 0,847K_2 + 3,107K_3 + 0,42K_4 + 0,995K_5$	Якщо $Z < 1,23$, то підприємству загрожує банкрутство
Модель Таффлера і Тішоу	$Z = 0,53X_1 + 0,13X_2 + 0,18X_3 + 0,16X_4$	Якщо $Z < 0,2$, то підприємству загрожує банкрутство
Модель Ліса (Великобританія)	$Z = 0,063K_1 + 0,092K_2 + 0,057K_3 + 0,001K_4$	Якщо $Z < 0,037$, то підприємство під загрозою банкрутства
Модель Спрінгейта	$Z = 1,03K_1 + 3,07K_2 + 0,66K_3 + 0,4K_4$	$Z < 0,862$, підприємство є потенційним банкрутом
Модель Фулмера	$H = 5,528V_1 + 0,212V_2 + 0,073V_3 + 1,27V_4 + 0,120V_5 + 2,33V_6 + 0,575V_7 + 1,08V_8 + 0,894V_9 - 6,075$	$H < 0$, то висока ймовірність банкрутства
Модель Терещенка О. О.	$Z = 1,03X_1 + 0,08X_2 + 10X_3 + 5X_4 + 0,3X_5 + 0,01X_5$	—
Модель Чессера	$Z = -0,20434 - 5,24K_1 + 0,053K_2 - 6,6507K_3 + 4,40K_4 - 0,079K_5 - 0,10K_6$	Якщо $Z \geq 0,50$, то клієнта необхідно віднести до групи, яка не виконує умов договору
Модель Конана і Гольдера (модель оцінки платоспроможності) (Франція)	$Z = -0,16X_1 - 0,22X_2 + 0,87X_3 + 0,10X_4 + 0,24X_5$	Якщо $Z < 0,164$, то вірогідність затримки 10 %, $Z < 0,21$ вірогідність затримки 100%.
Модель Сайфуліна та Кадикова	$Z = 2K_1 + 0,1K_2 + 0,08K_3 + 0,45K_4 + K_5$	Якщо $Z < 1$, існує вірогідність банкрутства
Модель Давидової – Белікова	$Z = 8,38K_1 + K_2 + 0,054K_3 + 0,63K_4$	$0 < Z < 0,18$ – вірогідність банкрутства дуже висока
Метод <i>метод credit-men</i> , розроблений Ж. Депаляном (Франція)	$N = 25R_1 + 25R_2 + 10R_3 + 20R_4 + 20R_5$	Якщо $N < 100$, то ситуація на підприємстві занепокоює

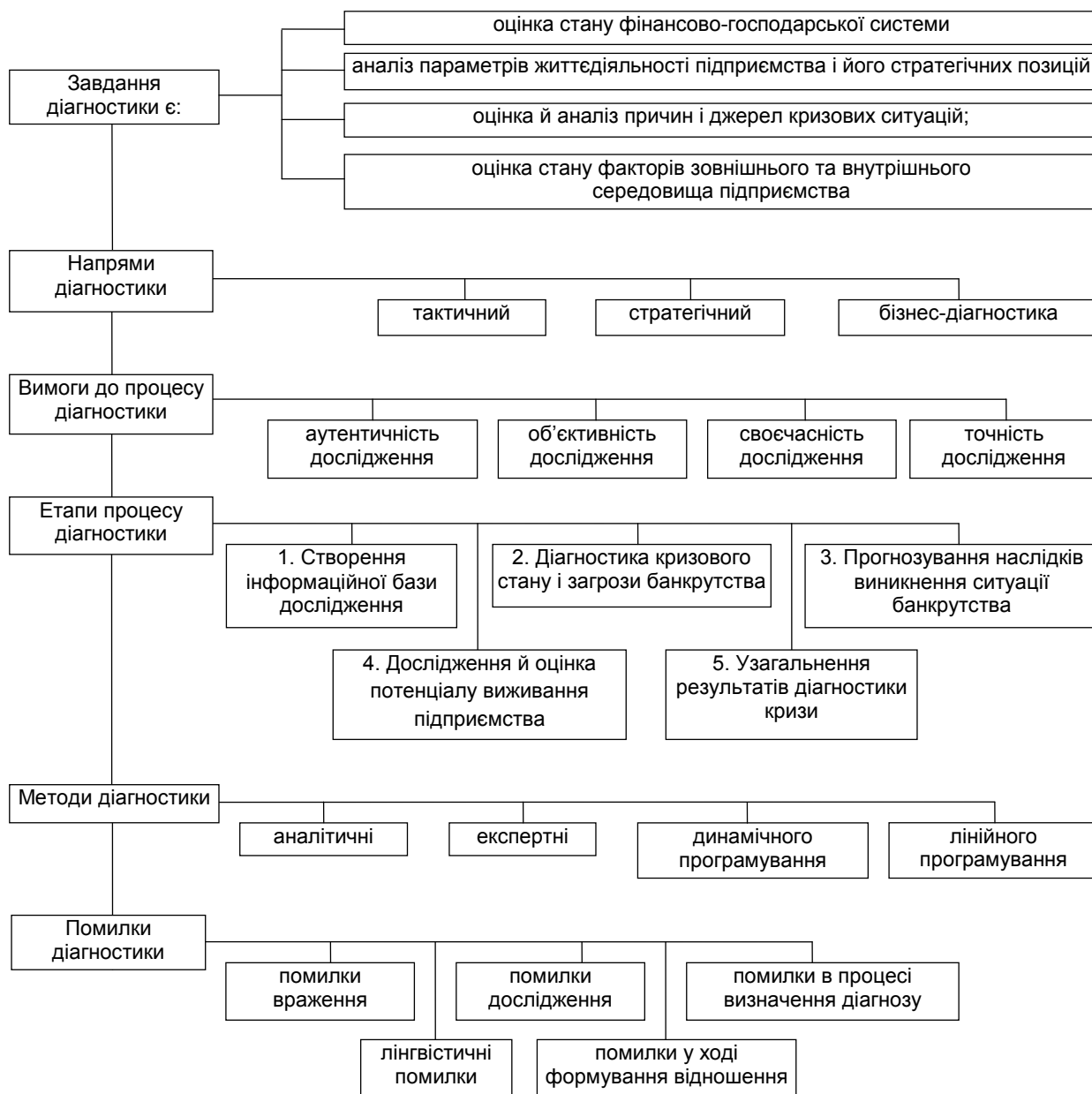

Рис. Теоретичні основи процесу діагностики в антикризовому менеджменті (розроблено на основі [1, 5, 7, 8])

ників Бівера та Вайбеля, модель Беємана (1976), система показників Бетге-Хуса-Ніхауса (1987), тест на банкрутство Тамарі (1964), модель Краузе (1993) [12], модель Вайнріха, модель Й. Гайдкі, модель А. Холді, R-модель, модель Хамроля, модель Е. Мачинської та ін. Так, Г. В. Савицька, дослідивши ранні методи аналізу ймовірності банкрутства, пропонує звернути увагу на методіку кредитного скорингу, яку вперше запропонував американський економіст Д. Дюран на початку 40-х рр ХХ ст. Сутність цієї методіки полягає у класифікації підприємств за ступенем ризику з урахуванням фактичного рівня показників фінансової стійкості й рейтингу кожного показника, вираженого в балах, на основі експертних оцінок [10, с. 636] (табл. 3).

фікації підприємств за ступенем ризику з урахуванням фактичного рівня показників фінансової стійкості й рейтингу кожного показника, вираженого в балах, на основі експертних оцінок [10, с. 636] (табл. 3).

1 клас – підприємства із добрим запасом фінансової стійкості, які мають упевненість у поверненні залучених коштів;

2 клас – підприємства, які демонструють не високий рівень ризику по заборгованості;

3 клас – проблемні підприємства;

Таблиця 3

Групування підприємств на класи за рівнем платоспроможності [10]

Показник	Межі класів згідно з критеріями				
	1 клас	2 клас	3 клас	4 клас	5 клас
Рентабельність загального капіталу, %	30 і вище (50 балів)	29,9–20 (49,9–35 балів)	19,9–10 (34,9–20 балів)	9,9–1 (19,9–5 балів)	менше 1 (0 балів)
Коефіцієнт поточної платоспроможності	2,0 і вище (30 балів)	1,99–1,7 (29,9–20 балів)	1,69–1,4 (19,9–10 балів)	1,39:1,1 (9,9–1 балів)	1 і нижче (0 балів)
Коефіцієнт фінансової незалежності	0,7 і вище (20 балів)	0,69–0,45 (19,9–10 балів)	0,44–0,30 (9,9–5 балів)	0,29–0,20 (5–1 балів)	менше 0,2 (0 балів)
Межі класів	100 балів і вище	99–65 балів	64–35 балів	34–6 балів	0 балів

4 клас – підприємства з високим рівнем банкрутства навіть після вжиття заходів щодо фінансового оздоровлення. Кредитори ризикують втратити свої кошти і відсотки;

5 клас – підприємства-банкрути.

Українські вчені на чолі з академіком УААН П. Т. Саблуком рекомендують для діагностики банкрутства провести експрес-аналіз фінансового стану, який складається з п'яти показників: коефіцієнта Бівера; рентабельності активів (6–8 % свідчить про благополучний стан);

відношення зобов'язань до активів (благополучний стан оцінюється, якщо цей показник < 37 %); відношення суми власного капіталу та позаоборотних активів до суми активів (благополучний стан оцінюється в 0,4); відношення обігових активів до короткострокових зобов'язань (сприятливий стан, коли показник дорівнює більше 1) [4].

Н. І. Шифрана взагалі пропонує їх класифікувати (табл. 4).

Таблиця 4

Класифікація методик комплексної оцінки фінансового стану підприємства [13]

Класифікаційна ознака	Види методик	Приклад моделі
Місце розробки і умови використання	Зарубіжні	Альтмана, Бівера, Лісу, Спрінгейта, Таффлера і Тішоу
	вітчизняні	Р. С. Сайфуліна і Г. Г. Кадикова, Е. І. Цибульського та Т. С. Гавриленко, Л. А. Тижненко
Галузь застосування	За видами економічної діяльності	Дискримінантна модель неплатоспроможності українських підприємств машинобудівної галузі О. В. Гребенікової та К. О. Соломонової-Кирильчук
Склад і кількість оціночних факторів, що входять до складу моделі	Двохфакторні	Двохфакторна модель Альтмана
	трьохфакторні	
	чотирьохфакторні	Спрінгейта, Лісу, Таффлера
	п'ятифакторні	Р. С. Сайфуліна і Г. Г. Кадикова
	багатофакторні	О. О. Терещенка
Метод побудови	Рейтинговий	Адитивно-мультипликативна модель Л. А. Тижненко
	індексний	С. І. Кружок
	бальний	Інтегральна бальна оцінка
	матричний	І. Х. Малько
	інтегральний	Р. С. Сайфуліна і Г. Г. Кадикова, О. Терещенко, О. В. Гребенікової і К. О. Соломонової-Кирильчук
	із застосуванням інструментарію нечіткої логіки	Нечітка на базі незалежних змінних, нечітка на базі інформативних змінних
Достовірність ідентифікації	< 50 %	Альтмана, О. Терещенка, інтегральна бальна оцінка
	50–80 %	Давидової – Белікова, дискримінантна
	80–100 %	О. В. Гребенікової і К. О. Соломонової-Кирильчук, нечітка на базі незалежних змінних

Проведений аналіз і узагальнення дали змогу зробити висновок, що розглянуті методики діагностування та прогнозування ймовірності банкрутства мають свої особливості та суттєві обмеження, а саме:

1) на думку М. І. Іванова та Д. М. Потьомкіна, моделі Альтмана, Ліса, Таффлера і Тішоу мають спільні недоліки та причини їх виникнення, а саме: тимчасова невідповідність, що припускає застосування моделей у тому періоді часу, коли вони безпосередньо розроблені або з незначним строком запізнення. За 40 років після розробки моделей відбулися істотні зміни в макро- і мікросередовищі функціонування підприємств, механізми їх державного регулювання, податковому законодавстві, які спричиняють появу кризових явищ [6];

2) більшість зарубіжних методик не адаптовані до вітчизняної економіки і не враховують специфіку діяльності українських підприємств, а саме: особливості в системі бухгалтерського обліку і податковому законодавстві, вплив інфляції на формування показників діяльності підприємства, галузеву приналежність підприємства та ін.;

3) запропоновані показники передбачають використання статистичної інформації (баланс та звіт про фінансові результати), що у сучасних реаліях не дозволяє адекватно і достовірно оцінити фінансовий стан підприємства через низку суб'єктивних і об'єктивних факторів;

4) відсутність в Україні статистичних даних про підприємства-банкрути, що не дозволяє використати всі методи діагностики;

5) використовують моделі, не дають відповіді на запитання, які фактори призвели до виникнення кризової ситуації і яких заходів необхідно вживати;

6) переважна більшість методик не враховують галузеву приналежність підприємства.

Таким чином, за результатами проведених досліджень доцільно зробити висновок, що процес діагностування в антикризовому менеджменті є недосконалим, адже низка методів є запозиченими, які дозволяють отримати інформацію для прийняття управлінських рішень і існує висока вірогідність отримання суперечливих висновків. Тому перспективами

подальших досліджень у цьому напрямі є подальший розвиток методик діагностування вірогідності банкрутства з урахуванням вітчизняних реалій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондар О. В. Ситуаційний менеджмент : навч. посіб. / Бондар О. В. – 2-ге вид., перероб. та допов. – К. : ЦУЛ, 2012. – 368 с.
2. Глушук О. М. Зарубіжні методи аналізу ймовірності банкрутства неплатоспроможного підприємства [Електронний ресурс] / Глушук О. М. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>. – Назва з екрана.
3. Диагностика производственных систем / под ред. Аунапу Ф. Ф. – Иркутск : ИЦНТИ, 1972. – 39 с.
4. Ключан В. П. Оцінка моделей діагностики банкрутства [Електронний ресурс] / Ключан В. П., Ключан В. В., Костаневич Н. І., Костирко А. Г. // Економіка АПК. – 2010. – № 1. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>. – Назва з екрана.
5. Коротков Э. М. Концепция менеджмента / Коротков Э. М. – М. : Дека, 1997. – 304 с.
6. Лепейко Т. І. Аналіз сучасних методик прогнозування ймовірності банкрутства підприємств [Електронний ресурс] / Лепейко Т. І., Доценко Т. О. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>. – Назва з екрана.
7. Литвак Б. Г. Разработка управленческого решения / Литвак Б. Г. – М. : Дело, 2000. – 392 с.
8. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій / Лігоненко Л. О. – К. : Київнац. торг.-екон. ун-т, 2001. – 580 с.
9. Рапопорт В. Ш. Диагностика управления: практический опыт и реализации / Рапопорт В. Ш. – М. : Экономика, 1988. – 127 с.
10. Савицька Г. В. Економічний аналіз діяльності підприємства : навч. посіб. / Савицька Г. В. – К. : Знання, 2004. – 654 с.
11. Скібіцький О. М. Антикризовий менеджмент : навч. посіб. / Скібіцький О. М. – К. : ЦУЛ, 2009. – 568 с.
12. Терещенко О. О. Фінансова санація та банкрутство підприємства / Терещенко О. О. – К. : КНЕУ, 2000. – 412 с.
13. Шифріна Н. І. Класифікація методів комплексної оцінки фінансового стану [Електронний ресурс] / Шифріна Н. І. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>. – Назва з екрана.